

BEYİT

(البَيْت)

Arap nazım sisteminde
en küçük nazım birimi.

“Ev, çadır, oda, mesken, konak” mânâlarına gelen beyit bir edebiyat terimi olarak aynı vezinde iki mısradan meydana gelen bir nazım birimini ifade eder. Mısra ise “çadır kapısının iki yanı, kapı kanadı ve pervazı” anlamındadır. Buna göre, bir evin kapısı genel olarak iki kanatlı olup evin tamamlanarak muhafaza altına alınması iki kanadın yapılmasına bağlı bulunduğundan iki mısraın bir araya gelmesi de beyti meydana getirir.

Arap Edebiyatı. Bu edebiyatta en küçük nazım birimi beyit olduğu için beyitten daha küçük parçalar manzume sayılmaz. Bu husus tamamen vezinden yani aruzdan gelmektedir. Fars ve Türk nazım sistemlerinde mısraların oynadığı rolü Arap nazımında beyit oynamıştır. Arap nazımında -bazı cümlecikler hariç- hüküm bildiren kelime grupları beyti teşkil ettiği halde Fars ve Türk nazım sistemlerinde bunu mısra teşkil eder. Bu sebeple adı geçen edebiyatlara aruz vezni girdiği zaman mısra uzamıştır. Bunu remel bahrinde, recezin karize mahsus olan şekillerinde açıkça görmek mümkündür. Eski müelliflerle dikkatli yeni müellifler mısra kelimesini kullanmaktan sakınırlar. Bunun yerine şatr (yarım) kelimesinden faydalanırlar. Esasen bir beyit, sadr adını alan ilk kelimeyle başlayıp aruz denen son tef'ileyle biten birinci şatr ile acüz denen ve ibtidâ ile başlayıp darb (nevi, çeşit) ile biten ikinci şatrdan teşekkül eder. Beytin sadr, aruz, ibtidâ ve darb dışında kalan tef'ilelerine haşv denir. Aruzla birinci şatr tamamlanmakta, ikinci şatrın son cüzü olan darb ise kafiye bakımından ona uymaktadır. Mısra kelimesine gelince, “el-beytû's-şar” (kıl çadır) “el-beytû's-şir” temsiline bağlı olan istilâh, kaside tarzındaki manzumelere girmeyi sağlayan “kapı kanadı” mânâsına gelmektedir. Buna göre her mısra bir şatrdır, fakat her şatr bir mısra değildir. İlk beyitler mısra denen şatrlara ayrılır. Birbirine hece sayısı ve uzunluk-kısalık değeri itibarıyla denk bulunan bu yarım beyitler Türk ve Fars edebiyatlarında eski an'neye bağlı kalarak manzumeyi örürler. Başka bir ifadeyle her beyit kafiye bir kelimeyle son bulur. Arap nazımında ise

musarra' beyit yalnız manzumelerin başında yer alır. Kafiye vezne bağlı olduğuna göre bu beyitlerde acüzün aynen tekrar edildiği farzedilir. Bir veya birden fazla tef'ilesi mahzûf vezinlerle söylenmiş beyitler ise değişik adlarla anılırlar (geniş bilgi için bk. ARÜZ).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Cinnî, *el-ʿArûz* (nşr. A. Fevzi), Küveyt 1407/1987, s. 57; İbnü'l-Abbâd, *el-İknâʿ* (nşr. M. Hasan Âl-Yâsîn), Bağdad, ts., s. 3-4; Zemahşerî, *el-Kustâs* (veya *el-Kıştâs*) (nşr. Fahreddin Kabâve), Beyrut 1410/1989, s. 59-69; Şems-i Kays, *el-Muʿcem fi tancî Bey*, vr. 103^b-104^b; Hatîb et-Tebrîzî, *el-Kâfî fi'l-ʿarûz ve'l-kavâfî* (nşr. el-Hassânî Hasan Abdullah), Beyrut, ts., s. 17-21; Ahmed Hamdi, *Teshîlül-ʿarûz ve'l-kavâfî ve'l-bedʿ*, İstanbul 1289, s. 17-30; Ali Cemâleddin, *Arûz-i Türkî*, İstanbul 1291, s. 23, 29; F. Rückert, *Grammatik, Poetik und Rhetorik der Perser*, Gotha 1874, s. 30-34, ayrıca bk. İndeks; L. Şeyh, *Kitâbü 'İlmî'l-edeb I: 'İlmü'l-inşâ' ve'l-ʿarûz*, Beyrut 1881, s. 267; Safâ Hülûsî, *Fennü tahtü'l-ʿi-ş-şir ve'l-kâfiye*, Bağdad 1966; *The Prosody of the Persians according to Saifi, Jami and Other Writers* (nşr. ve İng. trc. Henry Blochmann), Amsterdam 1970, s. 20 (Farsça kısmı); Ekrem Ca'fer, *Arûzun Nazarî Esasları ve Âzerbaycan Arûzu*, Bakü 1977, s. 13-21; Celâl Hanefî, *el-ʿArûz*, Bağdad 1398/1977-78, s. 30-31.

NİHAD M. ÇETİN

İran ve Türk Edebiyatı. Beyit, bu iki edebiyatta, bilhassa ilk dönemlerde ve sonraları kendine mahsus birtakım özelliklere sahip olmakla birlikte, Arap edebiyatındaki şekli ile ele alınmış ve yüzyıllar boyunca genel hatları itibarıyla bu edebiyattaki yapısı ile incelenmiştir. Bu bakımdan her üç edebiyatta da ortak ve müşterek bir yapı göstermiştir. İslâmiyet'ten önceki Türk edebiyatında nazım şekilleri esas itibarıyla dörtlüklere dayanmakla beraber daha basit şekillerin, iki mısradan oluşan beyitlerin bulunması da muhtemeldir (İA, I, 644). Ancak Beyit esas olarak Arap edebiyatından Fars ve Türk edebiyatlarına geçmiş ve klasik Türk edebiyatında da bir nazım birimi olarak asırlarca kullanılmıştır. Beyitlerde genellikle mânâ bütünlüğü aranır, yani bir beyit ister bir manzumenin parçası, ister tek başına olsun bir mânâyı tam olarak ifade eder. Ancak son devir İran ve Türk edebiyatında da Batı edebiyatının etkisi ile beyit hemen hemen tamamen bozulduğu gibi yapı bakımından da parçalanmıştır. Nitekim yeni Türk edebiyatında Servet-i Fünûn şairleri gerek grammer gerekse mâ-

na bakımından mısra ve beytin yekpâreliğini kırmışlardır.

Beyitlerin kendi aralarındaki kafiyeleşmeleri değişik nazım şekillerini meydana getirir. Her beyti kendi arasında kafiyeleşen nazım şekline mesnevi, ilk beyti kafiyeleşen, sonraki beyitlerin birinci mısraları serbest, ikinci mısraları ilk beyitle kafiyeleşen şekillere gazel ve kaside denir. Bu manzumelerde mısraları kafiyeleşen beyitlere yani ilk beyte matla' adı verilir. Eğer matla' beyti birden fazla olursa bunlar matla'-ı sâni, matla'-ı sâlis diye sıralanır. Nâdir olarak görülen bu tür beyitlerde şair ifadeye bir yenilik ve değişiklik katmış olur ve şiirini monotonluktan kurtarır. Bu daha çok uzun manzumelerde başvurulan bir yoldur. Mısraları birbiriyle kafiyeleşen beyte “beyt-i hasi”, bir beytin iki mısraını kafiyeleşdirmeye tasrî', kafiyeleşen beyte musarra' veya mukaffâ denir. Musarra' beyit gazel ve kasidenin başında değil de diğer beyitlerin arasında bulunursa buna vâsita adı verilir. Birden fazla matla' olan kaside veya gazele zâtü'l-matla' veya zül'-metâli' denir (Muallim Nâci, s. 154-155). Ayrıca bir manzumenin musarra' olmasa da ilk beytine matla' adı verilir (a.e., s. 160). Bir nazım şeklinde matla'dan sonra gelen beyte hüsn-i matla', son beyte de makta' denir. Bu tabirler daha çok gazel için kullanılır. Makta'dan önce gelen beyte de hüsn-i makta' adı verilir. Hüsn-i matla'ın matla'dan ve hüsn-i makta'ın makta'dan daha güzel olmasına bilhassa dikkat edilir.

Beytül-gazel gazelin, beytül-kasid ise kasidenin en güzel beytine verilen adıdır. Bunlara şah beyit de denir. Mânâsı başka bir beyitle tamamlanan beyte beyt-i merhûn denir. Şairin adının geçtiği beyte kasidede taç beyit, gazelde ise mahlas beyti adı verilir. Kafiyeleşen beyitlere ferd veya müfred denildiği gibi divanların sonlarında toplanan kafiyeleşen fakat müstakil beyitlere de müfred denmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, İstanbul 1268, I, 294-295; Ali Cemâleddin, *Arûz-i Türkî*, İstanbul 1291, s. 5; Muallim Nâci, *İstilahât-ı Edebiyye*, İstanbul 1308, s. 154-155, 160; Köprülüzâde Mehmed Fuad — Şehâbeddin Süleyman, *Ma'lûmât-ı Edebiyye*, İstanbul 1330, I, 108; Mehmed Rifat, *Mecâmiu'l-edeb VII: Aksâm-ı Şiir*, İstanbul 1308, s. 131-133; Tâhirülmevlî, *Edebiyat Lügatı*, İstanbul 1973, s. 27-28; M. Fuad Köprülü, “Arûz”, İA, I, 644; Nihad M. Çetin, “Arûz”, DİA, III, 428.

KÂZİM YETİŞ